

Soudcovská filozofie: právní, nikoli mimoprávní vliv na soudní rozhodování*

Judicial Philosophy: Legal, rather than Extra-legal Influence on Judicial Decision-Making

Kristina Blažková**

Abstrakt

Většina soudců je při rozhodování motivována snahou dostat požadavkům své funkce a přijmout nejlepší možné rozhodnutí ve světle toho, co si pod vlivem své profesní zkušenosti představují pod pojmem právo. Významným faktorem ovlivňujícím soudní rozhodování na mikro-úrovni je proto soudcovská filozofie. Tu lze definovat jako výslovně pojmenovatelnou a racionálně obhajitelnou metodu soudního rozhodování, kterou utváří soudcovo vnímání vlastní funkce, zásad interpretace práva, role soudní moci v ústavním systému, funkce práva a dělby moci. Je úzce spjata s axiologií práva, tj. s hodnotami utvářejícími pojem práva. Článek proto doplňuje model soudního rozhodování představený v knize *Mimoprávní vlivy na rozhodování českého Ústavního soudu* o faktor soudcovské filozofie. V první části text koncept soudcovské filozofie analyzuje ve vztahu k hodnotám právní jistoty, individuální spravedlnosti a účelnosti práva. Následně pak představuje tři nejvýznamnější typy soudcovské filozofie: právní formalismus, substancialismus a pragmatismus. Zaměřuje se též na soudcovský aktivismus jakožto součást pojmu soudcovské filozofie.

Klíčová slova

Soudcovská filozofie; teoretická neshoda v právu; formalismus; pragmatismus; substancialismus.

Abstract

Judicial decision-making is in most cases inspired by the judge's effort to fulfil the requirements of her function and adopt the best possible decision in light of what she deems the concept of law to be. An import factor influencing judicial decision-making on the micro-level is judicial philosophy. Judicial philosophy may be defined as an articulable and rationally defensible method of judicial decision-making which is influenced by the judge's view of such things as his judicial function, principles of interpretation of law, function of law and division of powers. It is closely related to legal axiology, namely the values which make up the concept of law. The article thus complements the model of judicial decision-making presented in the book *Extralegal Influences on the Decision-Making of the Czech Constitutional Court* with the concept of judicial philosophy. The article first analyses the concept in relation to the values of legal certainty, individual justice and efficiency of law. Subsequently, it introduces three main types of judicial

* Tento článek vznikl za podpory projektu Specifického vysokoškolského výzkumu (SVV) Univerzity Karlovy č. 260495 „Profesní etika právníků v měnícím se světě 21. století (institucionální, technologické a osobní výzvy)“.

** JUDr. Kristina Blažková, Ph.D., Centrum právních dovedností, Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha; asistentka soudce, Ústavní soud ČR / Centre For Legal Skills, Faculty of Law, Charles University, Prague, Czech Republic; Assistant of Judge, Constitutional Court of the Czech Republic / E-mail: kristinabl@gmail.com / ORCID: 0000-0001-9090-2590

philosophy, legal formalism, substantialism and pragmatism, and also focuses on judicial activism as part of the concept of judicial philosophy.

Keywords

Judicial Philosophy; Theoretical Disagreement about Law; Formalism; Pragmatism, Substantialism.

Úvod

Zájem akademické obce o otázku, jaké faktory ovlivňují soudní rozhodování, vzrůstá úměrně míře vlivu soudů, zvláště těch vrcholných, na zásadní společenská témata a život jednotlivce. Ve Spojených státech amerických jakožto kolébky vědního oboru *judicial behaviour* (soudcovské chování) se akademie touto otázkou zabývá již téměř sto let,¹ v České republice zájem postupně stoupá, o čemž svědčí i kniha *Mimoprávní vlivy na rozhodování českého Ústavního soudu*.² Jedná se o téma zásadní a, jak autoři knihy správně upozorňují, těžko komplexně uchopitelné. Ambicí citované knihy je přesto stávající syntetizující modely soudního rozhodování obohatit, a to prostřednictvím rozhovorů se soudci českého Ústavního soudu a znalostí vnitřního prostředí a fungování Ústavního soudu.³ Ačkoli je kniha plna zajímavých postřehů, opomíjí jeden zásadní faktor soudního rozhodování, soudcovskou filozofii. Většina soudců je při rozhodování motivována především snahou dostat požadavkům své funkce a přijmout nejlepší možné rozhodnutí ve světle toho, co si pod vlivem své profesní zkušenosti představují pod pojmem právo.⁴ Konkrétněji, rozhodování soudů ve složitých případech⁵ významně ovlivňuje soudcův postoj k pnutí mezi hodnotou právní jistoty, individuální spravedlnosti a účelností práva. Autory oslovení ústavní soudci na tento aspekt soudního rozhodování v rozhovorech často narážejí. Soudce ST například poukazuje na pnutí mezi pocitem nespravedlnosti v konkrétní věci a vázaností psaným právem a s tím spojeným principem právní jistoty.⁶ Soudci rovněž poukazují na to, že spory v rámci soudních těles se někdy vedou i o míru zohlednění praktických dopadů soudního rozhodnutí.⁷ Soudcovskou filozofii lze zařadit mezi vlivy, které autoři knihy označují za faktory působící na mikro-úrovni.⁸ K modelu

¹ MAVEETY, N. *The Pioneers of Judicial Behaviour*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003, 433 s. DOI: <https://doi.org/10.3998/mpub.11980>

² SMEKAL, H., BENÁK, J. a kol. *Mimoprávní vlivy na rozhodování českého Ústavního soudu*. Brno: Masarykova univerzita, 2021, 279 s. DOI: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9884-2021>. Dostupné z: https://science.law.muni.cz/knihy/monografie/Benak_mimopravni_vlivy.pdf

³ *Ibid.*, s. 26, 223.

⁴ GILLMAN, H. What's law got to do with it? Judicial behavioralists test the "legal model" of judicial decision making. *Law & Social Inquiry*. 2001, roč. 26, č. 2, s. 486. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1747-4469.2001.tb00185.x>

⁵ S pojmem jako první přišel Ronald Dworkin, viz DWORKIN, R. Hard Cases. *Harvard Law Review*. 1975, roč. 88, s. 1057 a násl. DOI: <https://doi.org/10.2307/1340249>

⁶ SMEKAL, H., BENÁK, J. a kol. *Mimoprávní vlivy na rozhodování českého Ústavního soudu*. Brno: Masarykova univerzita, 2021, 279 s., s. 218. DOI: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9884-2021>. Dostupné z: https://science.law.muni.cz/knihy/monografie/Benak_mimopravni_vlivy.pdf

⁷ *Ibid.*, s. 218–220.

⁸ DYEVE, A. Unifying the field of comparative judicial politics: towards a general theory of judicial behaviour. *European Political Science Review*. 2010, roč. 2, č. 2, s. 297–327, s. 317–320. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1755773910000044>

soudního rozhodování prezentovanému autory knihy lze proto doplnit, že na soudce vedle politické ideologie, profesní zkušenosti, základních demografických charakteristik (jako například věk, pohlaví, rasa, etnicita, náboženské přesvědčení apod.) a životních zkušeností,⁹ působí i soudcovo vnímání pojmu práva a konfliktu mezi hodnotou právní jistoty, individuální spravedlnosti a účelnosti práva.

Následující text proto pojem soudcovské filozofie představuje. Popisuje pnutí mezi hodnotou právní jistoty, individuální spravedlnosti a účelnosti práva a z něj vyplývající tři základní soudcovské filozofie: právní formalismus, substancialismus a pragmatismus. V závěru se autorka zamýšlí nad tím, zda lze soudcovskou filozofii zařadit mezi právní, či mimo-právní vlivy na soudní rozhodování.

1 Soudcovská filozofie: pojem a význam

Pojem soudcovská filozofie lze definovat jako výslovně pojmenovatelnou a racionálně obhajitelnou metodu soudního rozhodování, kterou utváří soudcovo vnímání vlastní funkce, zásad interpretace práva, role soudní moci v ústavním systému, funkce práva a dělby moci.¹⁰ O významu soudcovské filozofie pojednává řada významných právních teoretiků. Podle Ronalda Dworkina má interpretace práva konstruktivní povahu, přičemž soudcova individuální interpretační teorie se zakládá na jeho vlastním přesvědčení o účelu práva jakožto společenské praxe. Každá právní argumentace, bez ohledu na její konkrétnost, předpokládá úvahu o normativních základech práva.¹¹ Robert Alexy uvádí, že každý právník má o pojmu práva více či méně jasnou představu, která se projevuje v jeho praxi; tato představa může být čistě intuitivní, nebo naopak zcela vědomá, teoreticky podložená a jasně strukturovaná.¹² Aron Barak soudcovskou filozofii považuje za souhrn myšlenek o výkonu soudcovské diskrerce ve složitých případech aplikace práva, které jsou ovlivněny osobní zkušeností, vzděláním a povahou soudce.¹³ Edmund W. Thomas pojednává o koncepci soudcovské funkce. Rozdíly v koncepci soudcovské funkce vznikají na základě různých teorií práva a soudního procesu, přičemž tyto rozdíly se následně skrze odlišné právní závěry jednotlivých soudců promítají i do soudních rozhodnutí.¹⁴ Soudcovská filozofie má význam i pro skeptičtější zaměřené teoretiky soudního procesu. Richard Posner, který jinak vliv soudcovské filozofie minimalizuje s tím, že jde pouze o racionalizaci rozhodnutí dosaženého z jiných důvodů, uvádí, že soudce by měl znát sám sebe a svůj postoj k právu.¹⁵

⁹ SMEKAL, H., BENÁK, J. a kol. *Mimoprávní vlivy na rozhodování českého Ústavního soudu*. Brno: Masarykova univerzita, 2021, 279 s., s. 224. DOI: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9884-2021>. Dostupné z: https://science.law.muni.cz/knihy/monografie/Benak_mimopravni_vlivy.pdf

¹⁰ BENZONI, F. J., DODRILL, Ch. S. Does Judicial Phillosophy Matter?: A Case Study. *West Virginia Law Review*. 2011, roč. 113, č. 2, s. 288.

¹¹ DWORKIN, R. *Law's Empire*. Oxford and Portland: Hart Publishing, 1998, s. 50.

¹² ALEXY, R. *Begriff und Geltung des Rechts*. Freiburg, München: Verlag Karl Alber, 2002, s. 18.

¹³ BARAK, A. *The Judge in a Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2008, s. xv.

¹⁴ THOMAS, E. W. *The Judicial Proce: Realism, Pragmatism, Practical Reasoning and Principles*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 8. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493768>

¹⁵ POSNER, R. *How Judges Think*. Cambridge, Massachusetts; Londýn, Anglie: Harvard University Press, 2008, s. 120.

Tři základní hodnoty prostřednictvím vzájemného pnutí utvářejí pojem práva. Jsou jimi spravedlnost, právní jistota a účelnost, resp. obecné blaho.¹⁶ Všechny tři hodnoty jsou si rovny. Vzájemně se doplňují, současně si však v mnohém odporují: neexistují „v *hezke* shodě, *nybrž* v ostrém vzájemném konfliktu“.¹⁷ Pro koncept soudcovské filozofie je stěžejní, že při rozhodování sporů musí vždy jedna z hodnot převážet. Neexistuje však jedno obecně platné pravidlo, rozhodnutí v jednotlivých případech je odpovědností soudce.¹⁸

Základní ideou práva je spravedlnost. Právo nemusí být vždy spravedlivé, ale je právem pouze proto, že jeho smyslem je být spravedlivé.¹⁹ Spravedlnost je „*matkou práva*“²⁰ a zdrojem legitimacy práva.²¹ Spravedlnost ve smyslu základní ideje práva je spravedlnost distributivní, tj. vyjadřuje trojstranný vztah, v němž jedna nadřazená osoba rozhoduje o rozdělení dober a břemen mezi druhé dvě osoby,²² a formální, tedy založená na principu stejného zacházení se stejným a odlišného zacházení s odlišným.²³ Od ideje spravedlnosti je proto třeba odlišit spravedlnost v materiálním smyslu, která úzce souvisí s interpretovým pojetím dobra, tedy specifického účelu práva. O materiální spravedlnosti bude pojednáno níže.

Spravedlnost ve smyslu výše popsaném určuje pouze formu, nikoli obsah právního pravidla. Obsah právních pravidel lze určit pouze s ohledem na účel práva.²⁴ Další hodnotou práva je proto účelnost práva, tj. schopnost práva naplnit svůj účel.²⁵ Účel práva je hodnotou relativní, ovlivněnou interpretovým pohledem na uspořádání státu a společnosti. Účel práva může být vnímán jako zajištění pomoci slabým vůči silným ve společnosti, nebo naopak v klasickém liberálním smyslu jako prosazování autonomie vůle jednotlivce a jeho svobody. Zřejmě nejznámější právně filozofickou obhajobou hodnoty účelnosti práva je teze Rudolfa von Jheringa, že právo je praktickým prostředkem k realizaci cílů práva, tedy lidských zájmů a potřeb.²⁶ Pro potřeby života není důležité logické uspořádání pojmového

¹⁶ RADBRUCH, G. *Legal Philosophy*. In: KURT, W. *The Legal Philosophies of Lask, Radbruch and Dabin*. Cambridge, Massachusetts; Londýn, Anglie: Harvard University Press, 1950, s. 47–224.

¹⁷ *Ibid.*, s. 109.

¹⁸ *Ibid.*, s. 118.

¹⁹ *Ibid.*, s. 52.

²⁰ SOKOL, J. Jazyk, právo a dobro. In: PŘIBÁŇ, J., HOLLÄNDER, P. et al. *Právo a dobro v ústavní demokracii. Polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 77.

²¹ ŠIMÍČEK, V. Přírozené právo a právní pozitivismus: domácí pohoda namísto italského manželství. In: PŘIBÁŇ, J., HOLLÄNDER, P. et al. *Právo a dobro v ústavní demokracii. Polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 170; Obdobně též VEČEŘA, M. a kol. *Všeobecná teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 304.

²² BIX, B. H. *Jurisprudence: Theory and Context*. 7. vyd. London: Sweet & Maxwell, 2015, s. 109.

²³ RADBRUCH, G. *Legal Philosophy*. In: KURT, W. *The Legal Philosophies of Lask, Radbruch and Dabin*. Cambridge, Massachusetts; Londýn, Anglie: Harvard University Press, 1950, s. 73.

²⁴ *Ibid.*, s. 90.

²⁵ Německý termín „*Zweckmäßigkeit*“ je do českého jazyka některými autory překládán též jako „obecné blaho“, viz HANUŠ, L. *Glosy ke právní argumentaci*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 3. Tato terminologická nuance dobře vystihuje povahu této hodnoty práva. Termín „účelnost práva“ je termínem neutrálním, vystihujícím schopnost naplnění účelu práva. Účel práva je nicméně vždy subjektivní a relativní hodnotou; v interpretově myslí je spojen se správným uspořádáním společnosti, tedy „obecným blahem“.

²⁶ JHERING, R., HOLLÄNDER, P., BEZOUŠKOVÁ, L. *Boj o právo: Právní věda všedního dne*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 154 s.

systému práva, ale jeho etické důvody a praktická užitečnost.²⁷ Účelnost práva je také úzce spojena s principem flexibility práva a s požadavkem na evoluci práva v souladu s měnícími se společenskými podmínkami.²⁸

Pod účelnost práva lze zařadit i materiální spravedlnost, resp. ekvitu. Materiální spravedlnost bývá vnímána ve spojení s přirozeným právem jako morální správnost.²⁹ Bývalá ústavní soudkyně Eliška Wagnerová pojem spojuje se základními právy. Imanentním znakem konceptu materiálního právního státu je dle E. Wagnerové usilování o spravedlnost v podobě co nejširšího zachování základních práv. Základní práva mají sloužit jako korektiv ve prospěch spravedlnosti.³⁰ Ekvitou lze rozumět úsilí o nejhodnější rozvržení dober v individuálním případě.³¹ Oproti formálnímu pojetí spravedlnosti je hodnota ekvity mnohem více intuitivní, založena na subjektivním pojetí účelu práva a dobra.

Třetí hodnotou pojmu práva je právní jistota. Právo jako systém norem pro společné soužití jednotlivců nemůže být vydáno napospas relativitě rozdílných pohledů na účel práva.³² Základními požadavky na právo vyplývajícími z principu právní jistoty jsou určitost práva, jeho předvídatelnost a stabilita v čase.³³

Popsaný střet právních hodnot je základem individuální soudcovské filozofie a je zásadní pro interpretaci a aplikaci práva. Jak konstatuje Pavel Holländer, vnímání poslání aplikace práva determinuje různé interpretační volby, zejména míru akceptace možnosti interpreta odchýlit se za určitých okolností od doslovného znění právního předpisu. Záleží na tom, zda aplikaci práva interpret vnímá pouze jako autoritativní uplatňování předem obecně stanovené normativní regulace, nebo zda za obsah aplikace práva považuje i zvažování spravedlnosti jakožto účelu právní úpravy a funkční dopady soudního rozhodnutí.³⁴ Podle Benjamin Cardoza by si soudce při rozhodování v situacích mezer v právu měl uvědomovat význam principů jednotnosti a konzistentnosti práva. Má za to, že snaha dosáhnout absolutní spravedlnosti v každém jednotlivém případě by znemožnila zachování všeobecných pravidel,³⁵ na druhou stranu je třeba zohledňovat i zájem na zachování ekvity, férovosti a ostatních aspektů společenského blahobytu. Logika práva by měla být neustále testována spravedlností a naopak.³⁶ R. Alexy identifikuje pnutí mezi principy právní jistoty a správnosti

²⁷ SOBEK, T. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 282 a 283.

²⁸ KELEMEN, K. *Judicial Dissent in European Constitutional Courts: A Comparative and Legal Perspective*. Londýn, New York: Routledge, 2018, s. 169. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315590769>

²⁹ ALEXEY, R. Legal Certainty and Correctness. *Ratio Juris*. 2015, roč. 28, č. 4, s. 441–451. DOI: <https://doi.org/10.1111/raju.12096>

³⁰ WAGNEROVÁ, E. Pluralita hodnot a pluralita interpretací. In: PŘIBÁŇ, J., HOLLÄNDER, P. et al. *Právo a dobro v ústavní demokracii. Polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 214.

³¹ RADBRUCH, G. *Legal Philosophy*. In: KURT, W. *The Legal Philosophies of Lask, Radbruch and Dabin*. Cambridge, Massachusetts; Londýn, Anglie: Harvard University Press, 1950, s. 75.

³² *Ibid.*, s. 108.

³³ KELEMEN, K. *Judicial Dissent in European Constitutional Courts: A Comparative and Legal Perspective*. Londýn, New York: Routledge, 2018, s. 168. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315590769>

³⁴ HOLLÄNDER, P. *Filozofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 226.

³⁵ CARDOZO, B., HOLLÄNDER, P. *Podstata súdneho procesu*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 37.

³⁶ *Ibid.*, s. 93.

v soudním rozhodování.³⁷ Právní jistota vyžaduje, aby právní normy byly co nejurčitější a aby byly důsledně dodržovány. Správnost se naopak zaměřuje na obsah práva a pojí se se spravedlností v materiálním smyslu, a především s morálkou.³⁸ R. Posner upozorňuje, že v soudním rozhodování existuje často konflikt mezi „dobrým“ právem a „jistým“ právem.³⁹ Konstatuje, že v soudním rozhodování působí dva druhy preferencí, a to systémové a vztahující se ke konkrétnímu případu.⁴⁰

2 Typologie soudcovských filozofií

Individuální soudcovská filozofie je utvářena na dvou hlavních osách. První tvoří soudcovo pojetí účelu práva ve společnosti, které představuje základní důvod soudcova vnitřního vnímání vztahu mezi spravedlností, právní jistotou a účelností práva. Vnímání práva skrze jeho autoritativní působení na adresáty a s tím související upřednostnění právní jistoty vede soudce k příklonu k právnímu formalismu, resp. textualismu. Naopak představa práva jako společenské praxe plnící určité funkce soudce nutí k zaměření se na hodnotu účelnosti práva, která se v praktické rovině projevuje ve zkoumání funkce a účelu interpretovaných právních institutů. Soudci je pak bližší právní pragmatismus, resp. funkcionalismus či purpusivismus.

Frederick Schauer rozlišuje dva typy soudního rozhodování, které označuje jako soudní rozhodování založené na konkrétních okolnostech (*particularistic decision-making*) a soudní rozhodování založené na pravidlech (*rule-based decision-making*).⁴¹ První typ soudního rozhodování se snaží o nalezení nejlepšího řešení vzhledem ke smyslu aplikovaného pravidla a konkrétním okolnostem případu. Soudní rozhodování založené na pravidlech omezuje posouzení rozhodujícího pouze na okolnosti stanovené právním pravidlem a to přesto, že takovéto posouzení nemusí zahrnovat všechny relevantní okolnosti případu a nemusí vždy generovat nejlepší řešení případu.⁴²

Základní premisou právního formalismu je, že právo je v prvé řadě formální, založené na pravidlech. Co dělá z práva právo je, že bere v potaz širší institucionální a systémové hodnoty, i když někdy na úkor spravedlnosti, moudré politiky nebo efektivity.⁴³ Důvodem pro upřednostnění právního formalismu jsou hodnoty jako právní jistota, předvídatelnost a stabilita práva, formální rovnost a omezení přílišné diskrece jednoho člověka, i když jde o soudce.⁴⁴

³⁷ ALEXY, R. Legal Certainty and Correctness. *Ratio Juris*. 2015, roč. 28, č. 4, s. 441–451. DOI: <https://doi.org/10.1111/raju.12096>

³⁸ *Ibid.*, s. 442 a 449.

³⁹ POSNER, R. *How Judges Think*. Cambridge, Massachusetts; Londýn, Anglie: Harvard University Press, 2008, s. 377.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 10.

⁴¹ SCHAUER, F. *Playing by the Rules. A Philosophical Examination of Rule-Based Decision-Making in Law and in Life*. Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 77–78.

⁴² *Ibid.*, s. 78 a 102.

⁴³ *Ibid.*, s. 35.

⁴⁴ SCHAUER, F. *Thinking like a Lawyer*. Cambridge, Massachusetts, Londýn: Harvard University Press, 2009, s. 35. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674054561>

Důležitým aspektem formalistického rozhodování je respekt k rozdělení pravomocí mezi soudy a jiné orgány veřejné moci a dodržování principu dělby moci a s ním spojených limitů soudcovské činnosti.

Odnoží právního formalismu je právní textualismus, který se vyznačuje důrazem na text právní normy. Jeho výrazným stoupencem z řady známých soudců je Antonin Scalia, který vysvětluje správnost textualistického přístupu k právu zcela jednoduše: jsme vázáni tím, co zákonodárce přijal, nikoli tím, co údajně sledoval.⁴⁵ Soudce je dle A. Scalií vázán jasným právním pravidlem, a nikoli morálními, politickými či pragmatickými úvahami.⁴⁶

Právní pragmatismus jako soudcovská filozofie spočívá v soudním rozhodování zohledňujícím v první řadě důsledky, zejména socio-ekonomické, soudního rozhodnutí.⁴⁷ Filozofické kořeny má právní pragmatismus v díle Johna Deweyho, který se snažil posunout filozofické myšlení blíže společenské realitě a dále od abstraktního hledání pravdy.⁴⁸ Upřednostněním budoucích důsledků rozhodnutí nad již stanovenými pravidly je právní pragmatismus myšlením perspektivním, nikoli retrospektivním. Právní pragmatismus se vyznačuje svým funkčním a praktickým zaměřením odmítajícím abstraktní teorie či doktríny. Právo je podle zastánců právního pragmatismu společenskou institucí, proto musí zohledňovat především zkušenost, praktické důsledky a vliv práva na zájmy jednotlivců a požadavky společnosti.⁴⁹

Výrazným zastáncem právního pragmatismu je R. Posner. Soudce právní pragmatista podle R. Posnera primárně nezkoumá jazykové vyjádření aplikovaného pravidla, nýbrž jeho účel a jaké má způsobovat důsledky.⁵⁰ Neupíná se na slova textu, ale zkoumá konkrétní zájmy, které jsou v řešeném případě v sázce.⁵¹ Při posuzování sporné otázky a střetu různých společenských zájmů (např. liberálních svobod a národní bezpečnosti) váží důsledky jednotlivých řešení a vybere to, které přináší nejvíce pozitivních a nejméně negativních důsledků.⁵² Soudce právní pragmatista o právu přemýšlí systematicky; jsou pro něj více důležité systémové důsledky soudního rozhodnutí než *ad hoc* důsledky konkrétního případu.

Soudce, pro něhož je nejdůležitější hodnotou v právu spravedlnost v materiálním smyslu, upřednostňuje soudcovskou filozofii tzv. substancialismu.⁵³ Soudce substancialista se ve svém rozhodování zaměřuje na prosazování ekvity s ohledem na konkrétní skutkové

⁴⁵ SCALIA, A., MANNING, J. F. A Dialogue on Statutory and Constitutional Interpretation. *George Washington Law Review*. 2012, roč. 80, č. 6, s. 1612. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2852430>

⁴⁶ SCALIA, A. *A Matter of Interpretation: Federal Courts and the Law*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997, 159 s.

⁴⁷ O pragmatickém právním myšlení takto pojednával již O. W. Holmes, viz HOLMES, O. W. The Path of the Law. *Harvard Law Review*. 1897, roč. 10, s. 457 a násl. DOI: <https://doi.org/10.2307/1322028>

⁴⁸ LOUGHLIN, M. *Public Law and Political Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1992, s. 126 a násl.

⁴⁹ THOMAS, E. W. *The Judicial Process: Realism, Pragmatism, Practical Reasoning and Principles*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 308 a 312. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493768>

⁵⁰ POSNER, R. *How Judges Think*. Cambridge, Massachusetts; Londýn, Anglie: Harvard University Press, 2008, s. 243.

⁵¹ *Ibid.*, s. 248.

⁵² *Ibid.*, s. 246.

⁵³ THOMAS, E. W. Fairness and Certainty in Adjudication: Formalism v. Substantialism. *Otago Law Review*. 1999, roč. 9, č. 3, s. 459–488.

okolnosti případu.⁵⁴ Charakteristickými znaky substancialismu v soudním rozhodování jsou upřednostnění obsahu nad formou, aplikace obecných právních principů vedle právních norem, uznání otevřené struktury práva a zdůraznění soudcovské diskrece.⁵⁵ Za právního substancialistu lze označit E. W. Thomase, podle kterého jsou dvěma nejdůležitějšími kritérii soudního rozhodování materiální spravedlnost v konkrétním případě a relevance práva vzhledem k měnící se společnosti.⁵⁶ Uvádí, že spravedlnost vnáší do práva a soudního rozhodování substantivní normativní hodnotu, která ovlivňuje poměrování jednotlivých zájmů a hodnot v konkrétním případě. Nejedná se o abstraktní a univerzální hodnotu, ale o vnímání spravedlivé rovnováhy zájmů v konkrétním případě.⁵⁷ Hodnotu materiální spravedlnosti E. W. Thomas ztotožňuje s pojmem dobra; vnímání toho, co je správné, a tedy spravedlivé, vychází ze soudcovy zkušenosti, původu a výchovy.⁵⁸

V českém prostředí lze za právního substancialistu označit bývalou ústavní soudkyni Kateřinu Šimáčkovou, která se při popisu vlastní soudcovské filozofie označuje za soudkyni příběhů.⁵⁹ Dle svých vlastních slov jako soudkyně praktikuje minimálně formalizovaný přístup k právu.⁶⁰ Na souzené spory hledí jako na lidské příběhy, které zároveň ilustrují určité systémové selhání, které je třeba dle jejího názoru napravit. Účel práva spatřuje mimo jiné v ochraně těch slabších ve společnosti, na které se zapomnělo.⁶¹ Při posuzování složitých případů musí být dle K. Šimáčkové soudce kreativní a hledat nejlepší řešení konkrétního sporu.⁶² Důležitou hodnotou soudního rozhodování je podle K. Šimáčkové empatie.⁶³

Druhou osou pojmu soudcovské filozofie je vztah soudce k ostatním složkám veřejné moci a k principu dělby moci, který soudce vede buď k soudcovskému aktivismu, nebo k sebeomezení. Podle R. Ponera je soudní rozhodování vyvažováním mezi vůlí měnit svět k lepšímu a snahou hrát podle pravidel justiční hry.⁶⁴ Soudcovský aktivismus nelze vnímat *a priori* negativně. Obdobně nežádoucí jako přílišný aktivismus je i přehnaně zdrženlivý přístup,

⁵⁴ THOMAS, E. W. Fairness and Certainty in Adjudication: Formalism v. Substantialism. *Otago Law Review*. 1999, roč. 9, č. 3, s. 487.

⁵⁵ Ibid., s. 460.

⁵⁶ THOMAS, E. W. *The Judicial Process: Realism, Pragmatism, Practical Reasoning and Principles*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 272. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493768>

⁵⁷ Ibid., s. 274–275.

⁵⁸ Ibid., s. 280.

⁵⁹ LAUDER, S., PROCHÁZKOVÁ, A. Soudkyně příběhů. Kateřina Šimáčková hledá spravedlivý systém. *Respekt* [online]. 25. 7. 2020 [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <https://bit.ly/3tPR2sR>. obdobně též DOMBROVSKÁ, M. Soudkyně lidských příběhů. *Vogue* [online] 11. 2. 2021 [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <https://bit.ly/3luThxj>

⁶⁰ LAUDER, S., PROCHÁZKOVÁ, A. Soudkyně příběhů. Kateřina Šimáčková hledá spravedlivý systém. *Respekt* [online]. 25. 7. 2020 [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <https://bit.ly/3tPR2sR>

⁶¹ Ibid., s. 32.

⁶² DOMBROVSKÁ, M. Soudkyně lidských příběhů. *Vogue* [online] 11. 2. 2021 [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <https://bit.ly/3luThxj>

⁶³ LAUDER, S., PROCHÁZKOVÁ, A. Soudkyně příběhů. Kateřina Šimáčková hledá spravedlivý systém. *Respekt* [online]. 25. 7. 2020 [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <https://bit.ly/3tPR2sR>

⁶⁴ POSNER, R. A. The Role of the Judge in the Twenty-First Century. *Boston University Law Review*. 2006, roč. 86, č. 5, s. 1056.

který vůbec nehledí na vývoj společenských a právních podmínek či na specifické okolnosti případu.⁶⁵

Užitečnou, neutrální, definici soudcovského aktivismu nabízejí Stefanie A. Lindquist a Frank B. Cross, kteří soudcovský aktivismus vnímají jako škálu a k umístění konkrétního soudce na dané škále používají čtyři kategorie faktorů.⁶⁶ První dimenzí je míra sebeomezení vůči rozhodnutím učiněným jinými orgány veřejné moci. Nejčastěji se tato dimenze soudního aktivismu projevuje u soudního přezkumu zákonů a souvisí s obvyklou kritikou soudního aktivismu jako nelegitimního zásahu do vůle demokraticky zvoleného zákonodárce. Může se však projevat i v šíři výroku soudního rozhodnutí. Aktivistický soudce úmyslně své rozhodnutí, resp. právní názor v něm obsažený zobecňuje nad rámec řešeného případu, zatímco soudce minimalista cílí na řešení konkrétního sporu, nikoli obecnějších právních otázek v pozadí sporu.⁶⁷ Další dimenzí soudního aktivismu je důraz na stabilitu práva a věrnost precedentu. Důležitým indikátorem toho, zda se jedná o soudce aktivistu, je jeho tendence měnit, či naopak respektovat předchozí judikaturu. Princip *stare decisis* podporuje stabilitu a předvídatelnost práva, naopak snaha o vývoj rozhodovací činnosti jeho aktuálnost a soulad s měnícími se společenskými podmínkami.⁶⁸ Soudní aktivismus lze rovněž identifikovat podle přístupu soudce k rozšiřování soudní pravomoci. Aktivistický soudce má sklon k volnějšímu výkladu procesních podmínek pro věcné projednání návrhů adresovaných soudům. Jinými slovy, soudní aktivismus lze identifikovat dle míry meritorního posouzení návrhů v kontrastu s jejich odmítnutím z formálních důvodů bez věcného projednání, např. pro nesplnění podmínek řízení.⁶⁹ Posledním a velmi důležitým indikátorem soudního aktivismu je tzv. na výsledek orientované soudní rozhodování. Soudce aktivista upřednostní svůj pohled na řešení sporu či svou představu o uspořádání věcí veřejných nad aplikovaným pravidlem ve formě precedentu či právního předpisu.⁷⁰

Míra sebeomezení do jisté míry koreluje se soudcovým upřednostněním právní jistoty na úkor účelnosti práva. Soudci prosazující svou představu účelu práva bývají zpravidla vnímáni jako více aktivističtí. Soudce formalista je zdrženlivý co do vytváření obecných pravidel a zasahování do pravomocí zákonodárce. Na druhou stranu může být aktivistický vůči soudům nižší instance. Soudce substancialista je aktivistický, a to jak ve vztahu k soudům nižší instance, tak co do dotváření práva a zasahování do pravomoci zákonodárce, neboť v každém posuzovaném případě hledá nejlepší možné řešení. U soudců právních pragmatistů míra soudcovského aktivismu hodně záleží na soudcově koncepci vztahu soudu k ostatním složkám veřejné moci. Soudce právní pragmatista si je vědom dopadů vlastních rozhodnutí na systém práva jako celku a rizik spojených s přílišným zasahováním do pravomocí jiných

⁶⁵ CHMEL, J. *Právní a mimoprávní faktory v argumentaci a rozhodování Ústavního soudu České republiky*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2021, 243 s.

⁶⁶ LINDQUIST, S. A., CROSS, F. B. *Measuring Judicial Activism*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 32. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195370850.001.0001>

⁶⁷ Ibid., s. 35.

⁶⁸ Ibid., s. 36.

⁶⁹ Ibid., s. 38.

⁷⁰ Ibid., s. 40.

složek veřejné moci, při rozhodování složitých případů proto velmi záleží na jeho pojetí vlastní funkce a na vůli měnit právo v souladu s vlastními představami.

Lze uzavřít, že každá z uvedených soudcovských filozofií má své opodstatnění; v každé lze spatřovat důležitou hodnotu, kterou prosazuje. Pro právního formalistu je důležitý respekt k pravidlům, formální povaze práva a k rozdělení pravomocí mezi soudy a ostatní složky moci. V pragmatickém přístupu k soudnímu rozhodování právní formalisté spatřují příčinu právní nejistoty; příliš kreativní soudní rozhodnutí mohou nejen narušit právo jako systém, svou nepředvídatelností mohou rovněž poškodit jednotlivce. Právní pragmatisté jsou naopak přesvědčeni, že jednotlivé právní instituty musí řádně plnit svou funkci, soudní rozhodování musí být racionální a přispívat k efektivnímu působení práva ve společnosti. Právnímu formalismu vytýkají odtrženost soudního rozhodování od reálného světa. Nestačí, aby právo bylo dobře vnitřně promyšleným systémem, působí-li problémy navenek. Za pozitivního substancialismu lze označit odvahu a odpovědnost tento směr vyznávajících soudců a skutečnost, že ze všech analyzovaných soudcovských filozofií může nejvíce pomoci jednotlivci v konkrétním případě. Zásadním negativem je však absence respektu k systémové povaze práva, která je právu imanentní a její nabourání může mít velmi negativní důsledky. Příklon k jedné ze soudcovských filozofií od soudců vyžaduje neustálou ostražitost. Právní formalista musí dbát o to, aby se ve svém respektu k formálnosti práva nedopustil odmítnutí spravedlnosti, k právnímu formalismu neutíkal pro zjednodušení své práce či za právně formalistické neoznačil ve skutečnosti hodnotové rozhodnutí. Právní pragmatismus pak vyžaduje vnímavost k relativně subtilní hranici mezi právně-teleologickým uvažováním a vnášením vlastních morálních či politických představ do soudního rozhodování.

Závěr

Přemýšlení o soudním rozhodování není černobílé. Mezi legalistickým modelem prosazujícím představu soudního rozhodování založeného čistě na aplikaci právních norem na zjištěný skutkový stav a modelem soustředujícím se na mimoprávní vlivy na soudní rozhodování, existuje důležitý faktor, který je svou povahou ryze právní, nezapadá však do legalistické představy soudního rozhodování.

Soudcovská filozofie není oficiálním pramenem práva, právní úprava s jejím vlivem na soudní rozhodování nepočítá. Přesto se dotýká samotné podstaty právního myšlení, vzniká na základě soudcova vnímání základů práva, a je tak s právem nerozlučně spjata. Právo není rozumem identifikovatelný soubor pravidel a na jeho konturách a hranicích neexistuje společenská shoda. Proto je zásadním důvodem právní neshody mezi soudci ve složitých případech práva spor o normativní základy práva.⁷¹ Soudcovská filozofie tak hraje v soudním rozhodování ve složitých případech aplikace práva stěžejní roli. Určuje, do jaké míry se soudce bude držet zákonných pravidel, jaké zdroje poznání práva bude aplikovat či jak extenzivní bude mít jeho rozhodování důsledky. Soudcovská filozofie rovněž určuje míru otevřenosti vůči mimoprávním vlivům na soudní rozhodování.

⁷¹ DWORKIN, R. *Law's Empire*. Oxford and Portland: Hart Publishing, 1998, s. 7.

Vliv soudcovské filozofie by neměl být přehlížen ani právní teorií, ani soudci samotnými. Každý soudce, který se ve své praxi setkává se složitými případy aplikace práva, by měl mít alespoň rámcovou představu o své soudcovské filozofii. Měl by vědět, zda je pro něj důležitější respekt k zákonodárcem stanoveným právním pravidlům, či odpovědnost za důsledky soudního rozhodnutí. Měl by si vyjasnit svůj postoj ke střetu hodnot právní jistoty a účelnosti práva. A měl by své aplikační volby ovlivněné svou soudcovskou filozofií otevřeně odůvodnit. V opačném případě je soudce více náchylný k nežádoucímu působení osobních předsudků, vlastnímu hodnotovému žebříčku a dalších mimoprávních vlivů na soudní rozhodování.